

Любов Геник,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Lyubov Genyk,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)

УДК 371.113 (477). 5.12-89. 20
ББК. 74.200.58+74.03(4Укр)

СЕРЕДНЬОБЕРЕЗІВСЬКА СЕРЕДНЯ ШКОЛА – ЦЕНТР ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ У ГІРСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

SEREDNYOBEREZIVSKA HIGH SCHOOL – THE CENTER OF EDUCATIONAL WORK ON THE FORMATION OF THE INDIVIDUAL STUDENT IN THE HIGHLANDS

У статті розкрито, проаналізовано й узагальнено досвід роботи (в 1971-1990 рр.) з перетворення Середньоберезівської середньої школи Косівського р-ну Івано-Франківської області у центр виховної роботи в гірській місцевості її директором В. І. Білавичем, який використав досвід своїх попередників з метою збереження традиції дрібної української шляхти в умовах радянської тоталітарної системи, та перетворив школу на заклад якісної навчальної підготовки.

Ключові слова: Березів Нижній (Долішний), Березів Вижний (Горішний), Березів Середній, Баня Березівська (повіт Коломия у Галичині, Яблунівського, згодом Косівського р-ну, Івано-Франківської обл., Україна), білі хорвати, виховні справи, активна участь учнів у виховні роботі, різні форми виховної роботи, використання народно-релігійних традицій тощо; І. М. Кузич-Березовський (1903-1985), В. І. Білавич (1941-1989).

The article disclosed, analyzed and summarized experience with conversion Serebnyoberezivska high school (Kosiv district, Ivano-Frankivsk Region, Ukr.SSR) in the center of educational work in the foothills of the Carpathians its director Bilavich V. I., who used the experience of their predecessors in order to preserve the traditions of fine Ukrainian gentry under the Soviet totalitarian system, making high school in the school not only with a good level of labor training and education, but also with high-quality teaching of all subjects, that is, in a high-level institution training students to continue studies in higher education institutions all over the USSR.

Keywords: Bereziv Nyzhyi (Dolishnyi), Bereziv Vyznyi (Horishnyi), Bereziv Serebnyi, Banya Berezivska (Kolomyai County in Galizia, Yablunivskiy and later Kosiv district, Ivano-Frankivsk region, Ukraine), White Croats, educational affairs, the active participation of students in educational work, various forms of educational work, use people's religious traditions etc. Ivan Mychaylowych Kuzych-Berezovskiy (1903-1985; Ukraine, USA); Vasyl Ivanovych Bilavich (1941(3) – 1989; Ukraine).

В статті проаналізовано і обобщено опыт работы с превращения Среднеберезовской СШ (Косовского района, Ивано-Франковской области, УССР) в центр воспитательной работы в предгорье Карпат её директором В. И. Билявичем, который использовал опыт своих предшественников с целью сохранения традиций мелкой украинской шляхты в условиях советской тоталитарной системы, превратив среднюю школу в учебное заведение не только с хорошим уровнем трудового обучения и воспитания, но и с высококачественным преподаванием всех предметов, то есть в заведение высокого уровня подготовки учеников для продолжения учёбы в высших учебных заведениях всего СССР. Его опыт неоднократно изучался на всесоюзном уровне, он был делегатом Всесоюзного съезда учителей (июнь, 1978 г.), участником многих Всесоюзных научных конференций, ему было присуждено звание «Отличник народного образования УССР» (16.02.1978) и «Отличник народного образования СССР» (20.04.1987). Был награждён медалью А. С. Макаренко, многочисленными грамотами.

Путём анкетирования учеников, изучения архивных документов и народного творчества, интервьюирования учителей, анализа собственного опыта и ретроспекции, методами сравнения и обобщения автор статьи приходит к выводу, что педагогические коллективы школ в Украине независимо от времени и местности это – тот важный фактор, который был и остаётся ответственным перед своим народом за воспитание сознательно активной личности.

Ключевые слова: Берёзов Нижний (Долишний), Берёзов Верхний (Горишний), Берёзов Средний, Баня Берёзовская (Коломыйского уезда в Галиции, Яблоновского, а позже – Косовского района, Ивано-Франковской области, Украина), белые хорваты, воспитательные дела, активное участие учеников в воспитательной работе, различные формы воспитательной работы, использование народно-религиозных традиций и т.д.; И. М. Кузич-Березовский (1903-1985); В. И. Билявич (1941-1989).

Постановка проблеми. Починаючи із найдавніших часів, школа і церква були тими основними осередками, які впливали на свідомість населення, що проживало на території українських земель, й виховували молодь,

що, зростаючи, вбирала у свій світогляд традиції предків та передавала їх згодом своїм нащадкам. Ця традиція існувала і в білих хорватів, що компактно проживали з обох боків гір Карпат, тримаючись поблизу своєї колишньої столиці – міста Стільське, яке за розмірами в добу Києво-Руської держави дорівнювало Києву, як видно із матеріалів археологічних розкопок к. іст. наук О. М. Корчинського [9, с.3-23; 39-47]. Дослідник історії Березова, історик з діаспори Іван Кузич-Березовський наголошує: київський король Володимир Великий в 992-993 роках зробив похід і повернув Червенські городи, де жили білі хорвати, до складу Київської держави, а самих хорватів узяв до себе на службу – охороняти торгові шляхи із Русі в Західну Європу й навпаки, залишивши за білими хорватами їх незалежний боярський статус, який вони зберегли до середини XX століття [11]. Оскільки в нашому дослідженні йтиметься про досвід роботи школи Березова, то хочемо наголосити, що це – нащадки білих хорватів і готів, котрі зберегли свої традиції, органічно влившись в українське культурне середовище [5, с.43-44].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід роботи березівських шкіл фактично маловивчений українськими дослідниками, а для іноземних учених узагалі невідомий. Ще у XVIII столітті в с. Березів Долішний (тепер – Нижній) діяв монастир отців Василіан [10, с.41], при якому була школа. На жаль, більше відомостей про неї не збереглося [8, с.5; 11]. Через те, що в с. Березів Вижний (Горішний) церква була «матірною» для всіх Березовів, тому архівні документи згадують, що на 1886 рік тут існувала початкова народна школа (на Згарищі, біля церкви) [23], де, ймовірно, навчалися діти з кількох Березовів, бо, як підтверджують архівні документи, згодом села Березів Нижній (Долішний) (1891р.) [26], Березів Середній (1894 р.) [24], Бая Березівська (1908 р.) [25] добиваються від уряду Австро-Угорщини відкриття окремих початкових народних шкіл. Такий стан справ тривав до 1923 р., поки королівство Галичини і Володимирії, на правах автономії, не було передано, за рішенням ради послів Європи, до складу Польщі на 63 роки [5, с.43].

Із входом Східної Галичини до складу Польщі починається закриття існуючих українських початкових народних і державних шкіл, приватних і державних гімназій, учительських семінарій, таємного університету у Львові (1919-1923) [3, с.81-82; 6, с.88], а замість них створюються державні початкові й середні навчальні заклади із польською мовою навчання. Такий стан справ був і в Березовах. У відповідь на такі дії польської влади березуни нагадали, що вони є давньоруською шляхтою, якій ще Угорщина 1482 р. (нобілітувала) забезпечила певні права й привілеї [11, с.175], і які збережені пізнішими уніями, а тому населення дружно провело письмові петиції щодо мови навчання [28; 29; 30; 31]. За результатами цих петицій, польська влада змушена в усіх Березовах відкрити державні двомовні (польсько-українські) початкові школи [28; 29; 30; 31], а в Березові Нижньому існувало дві державні школи: з польською і з українсько-польською мовами викладання [5, с.44]. Рівень викладання окремих навчальних дисциплін у цих школах був різний, що й привело до організації випускником Сокальської учительської семінарії Іваном Кузичем-Березовським (Михасишиним) третьої, вже приватної семикласної школи (1929-1939) у селі Березів Долішний (Нижній) 1926 року, дозвіл на офіційне існування якої польський уряд дав аж 1928 року, де вчилася понад 200 учнів із 12 навколишніх сіл, про що свідчать архівні документи [20; 21; 22] й спеціальні дослідження Г. В. Білавич [3] та Л. Я. Генік [5; 6], А. Г. Григоров [7].

З приходом більшовицької влади на західноукраїнські землі 1939 року в усіх Березовах відкриваються восьмирічні школи, а Середньоберезівську реорганізують в середню школу й призначають колишнього «неофіційного директора» приватної школи в Березові Нижнім [20, с.9], а згодом учителя математики, історії й географії в Середньому Березові Івана Михайловича Кузича-Березовського (1903-1985) директором цієї ж середньої школи, яку він мав реорганізувати в десятирічку [21, с.18]. Саме ця середня школа, а в час німецької окупації – таємна українська середня школа – стараннями Івана Кузича і його педагогічного колективу проіснувала з 1 вересня 1940 до 1 травня 1944 року [6, с.44; 11; 21, с.19-20].

По війні, з 1952 року, було відновлено середню школу в Березові Середньому. З 1 вересня 1971 року Середньоберезівську СШ очолив колишній випускник В.І. Білавич (1941-1989) [8, с.72], який перетворив її в 1970-1980-х рр. у «радянську сільську гімназію», котра дійсно стала центром виховної роботи і тим осередком, де формувалися високоосвічені, цілеспрямовані особистості, її свого часу закінчувала й автор цього дослідження.

Попри те, що історія розвитку початкової і середньої освіти в Березовах в XIX – XX сторіччях була предметом дослідження окремих науковців [3; 5; 6; 8], однак досвід навчальної та виховної діяльності педагогічного колективу й директорів Середньоберезівської СШ і досі залишився маловивченим.

Метою дослідження є вивчення досвіду виховної роботи Середньоберезівської СШ в 1971-1989 рр. з метою впровадження його в практичну діяльність сучасних загальноосвітніх закладів України.

Завданням дослідження є: 1) вивчення педагогічного досвіду, тобто виховної роботи Середньоберезівської СШ Косівського району Івано-Франківської області України в 1971-1989 рр.; 2) методика впровадження досвіду виховної роботи в діяльність сучасних загальноосвітніх шкіл.

Виклад основного матеріалу та аналіз отриманих наукових результатів. ДДо Першої світової війни обов'язки організаторів виховної і просвітницької роботи брали на себе священики. Це були парохі Микола Томич (1877-1915), Петро Вергун, Євген Данилович (1868-1920), Іван Озаркевич (1853-1912) разом із дружиною Ольгою Рощкевич. Останній організував у Березові Нижньому спорудження силами парохіян будинку

для товариства «Просвіта», який сам посвятив 1911 року. Згодом такі ж будинки за фінансової допомоги березунів з діаспори звели в Березові Вижнім, Бані Березівській і у Березові Середнім [8, с.11].

Ще з кінця 1920-х рр. центром виховної роботи залишався Березів Долішний (Нижній) через те, що тут почала діяти семикласна приватна українська школа товариства «Рідна школа», Союз українок, «Карпатсько-лещетарський клуб» (лижників), «Народний університет», «Драматично-риторичний гурток» (красномовства). Навколо народної школи і товариства «Просвіта», які існували в одному приміщенні, та церкви Перенесення мощів св. Миколая. Про це докладно розповідає очевидець цих подій, секретар товариства «Рідна школа» в Березові Нижньому І. М. Кузич-Березовський (1903-1985) у своїй праці «Березівське боярство на тілі історії України» [11, с.232]. У статті «За душу дитини», опублікованій у газеті «Діло» [22, с.3], та у Листі до Головної управи Львівської шкільної кураторії (за №2473 від 4 квітня 1929 року) Кузич І. М. (Михасишин) пише, що вони змушені були добиватися відкриття третьої приватної школи в Березові Нижнім, щоб піднести рівень освіти учнів та захистити населення Березовів – нащадків дрібної української шляхти – від денационалізації [20, с.2-9].

Друга світова війна зменшила населення Березовів наполовину [5], адже більшість мешканців загинула або на фронтах, або у сотнях УПА, або ж, як і родина І. М. Кузича, вивезена до Сибіру [32]. Звідси й особливе ставлення нової влади до всього, що відбувалося у цих селах. Ситуація після Другої світової війни корінним чином змінилася: найсвідоміша і найосвіченіша частина меншканців зникли: загинули у боях, були кинуті до в'язниць чи вивезені до Сибіру, емігрували до Європи й Америки в 1939, 1944 рр. Для Нижнього і Середнього Березова додалося утворення та існування колгоспу, який уміть заможних і вільних людей перетворив на залежних бідняків [8, с.45]. Феномен виживання і стійкості за умов більшовицької влади виявила громадськість Вижнього Березова й Бані Березівської, на території яких так ніколи й не було створено колгоспу.

За таких складних умов економічного й духовного життя здійснював педагогічну діяльність у Середньоберезівській СШ після Другої світової війни В. І. Білавич, якого київські науковці після його виступу перед педагогами у столичному Будинку вчителя і запису телепрограми «Урок без дзвоника» (17 квітня 1988 р.) назвали «прикарпатським Сухомлинським». Чим же так вразив досвідчених столичних освітан і науковців директор школи з-під Карпатських гір?

Василь Іванович Білавич належав до дітей воєнного покоління, які швидко подорослішали й інакше сприймали життя, аніж люди, котрі не знали його ціни й вартості, бо народився перед святом Спаса у серпні 1941 року, як сам пояснював авторці статті, його батьки записали 23.08.1943 року народження, щоб згодом старшим віддати на армійську службу, після якої він вступив на денну форму навчання до Ставропольського педінституту на фізико-математичний факультет, а, одружившись із Л. І. Кузич (1940 р. н.) – середульшою дочкою І. М. Кузича, перевівся на навчання до Івано-Франківського педагогічного інституту, який закінчив у січні 1971 року.

1973 року В. І. Білавич стає директором Середньоберезівської СШ, маючи вже за плечима певний педагогічний досвід. Радянська система не потребувала високоосвічених нащадків дрібної української шляхти, про що в ті часи ніхто майже не згадував, або говорили майже пошепки, але вимагала висококваліфікованих робітників. Підготовлений працівник потрібен усім суспільствам, і в цьому немає нічого поганого, проте сам директор добре розумів, що навіть дуже добрі робітники не побудують держави, хоч і є її наріжними каменями. Державу будують добре підготовлені лідери й освічені люди, а те, що Українська держава існуватиме в майбутньому, директор Білавич чув неодноразово від своєї тещі – А. Г. Кузич-Уруської (1911-2002) – випускниці Коломийської учительської семінарії товариства «Рідна школа» й колишньої вчительки Нижньоберезівської ВШ (1939-1947).

Невдовзі Середньоберезівська СШ стала профільною із трудового навчання і виховання, про що докладно йдеться в статтях В. І. Білавича [1; 2; 18], що неодноразово ставало предметом дослідження науковців [12; 13; 15; 16; 19] та висвітлювалося на сторінках республіканської і всесоюзної періодики [14, с.30-31; 18; 19, с.3-6], а сам взявся за перетворення сільської десятирічки на заклад із високим рівнем викладання основних навчальних дисциплін та високого рівня виховної роботи.

Ми наразі не будемо аналізувати напрям трудового навчання і виховання, оскільки цьому присвячені десятки фахових публікацій академіка М. Д. Ярмаченка, який був науковим керівником кандидатської дисертації В. І. Білавича, докторів В. М. Модзігона, В. М. Оржеховської [12; 13; 19], статті самого В. І. Білавича [1; 2; 16; 17], книга В. І. Ігнатюка «Школа в житті села» [8, с.73-77] і наша стаття «Варіант Білавича» (Геник Л. Я. «Варіант В. Білавича»: ідеї А. Макаренка в ринкових умовах // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових статей. / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2013. – С. 41-45).

Нас цікавитиме інша проблема: як за умов тоталітаризму, маючи партійний квиток у кишені і 16 «неблагодійних» учителів у школі (родичі яких були причетні до УПА), йому вдалося організувати навчально-виховну роботу так, щоб і «система» не мала претензій, і головна відповідальність перед Богом за долю молодого покоління була виконана. Ось тому у своїй керівній діяльності педагог використовує тактику «подвійних стандартів»: у школі дійсно на високому рівні здійснювалося виробниче навчання й виховання [8, с.73-77], справді діяла учнівська виробнича бригада (бригадиром якої в 1975-1978 рр. була авторка статті) [5; 7; 18], але поряд з цим дуже серйозно готувалися й проводилися всі форми навчально-виховної роботи (уроки, предметні тижні

й шкільні олімпіади, контрольні роботи, відкриті уроки, диспути, семінари, уроки-лекції тощо), водночас вівся дуже серйозний поурочний контроль та фахова методична робота дирекції школи з єдиною метою – підняти рівень викладання усіх предметів – така була педагогічна вказівка його «наставниці» – дружини І. Кузича, бо, на її переконання, зберегти український народ від виродження і зникнення можна було за тих умов, лише утримавши його високий освітній рівень. В. Білавич ніколи не говорив цього своїм колегам – вони просто знали, що на будь-який урок до них може прийти хтось з інспекторів всесоюзного, республіканського, обласного чи районного рівнів, а тому кожен учитель повинен був провести урок на високому рівні за будь-яких обставин («Ваш урок, пані професорко, має відповідати Вашій вищій освіті», – жартома говорив директор своїм колегам-учителям). Акцент робили і на виховному аспекті уроків: роздавальний навчальний матеріал для самостійної роботи школярів передбачав не лишень перевірку знань учнів, удосконалював їхні вміння і навички, але й формував світогляд, кругозір, естетичні смаки й етичні правила, наповнював їх душі патріотичними почуттями. До прикладу, на уроках української та російської мов учням пропонували такі індивідуальні завдання: творчі мініатюри «Праця вчить жити», «Хліб – святий», «Моя мала ббтьківщина», «Літній ранок у нашому лісі», «Весна в наших горах», «Барви карпатської осені», «Моє дерево, посаджене біля школи або в лісі» (з використанням окремих слів); скласти 2-3 речення на тему: «Чим я займався влітку?», «Що ми вирощували на полях учнівської бригади?», «Куди витратимо гроші, зароблені в учнівській бригаді чи на трудовому навчанні?», «Як ми рятували урожай від осінніх морозів» (за заданими завданнями); закінчити речення: «Жоржини цвітуть...», «У нашому лісі ростуть такі дерева: ялини, ...»; були завдання із розгадуванням ребусів і кросвордів тощо. Такі твори-мініатюри формували насамперед уміння самостійно працювати, творчо мислити, навчали дітей спостережливості, вміння аналізувати й порівнювати, самим робити висновки. Також у дітей виховувалася любов і бережливе ставлення до природи та рідного краю, землі, яка їх годувала, а також практичне вміння оцінювати зароблену копійку тощо.

Така щоденна клопітка робота вчителів давала свої позитивні результати. Пригадується: улітку 1975 р. ціла група учнів – переможців олімпіад і змагання в учнівській виробничій бригаді, премійованих екскурсією, прибула на два тижні до м. Санкт-Петербург (тоді – м. Ленінград), тоді працівники шкільної їдальні, де ми харчувалися, відзначили: «Ви єдина група з усіх, у якій ніхто не залишав по обіді розкиданого хліба» (а для блокадного Ленінграда це був особливий показник).

Від учителів директор школи вимагав високих досягнень знань у тих учнів, які мали здібності до навчання і могли його продовжувати у вищих навчальних закладах країни. І результат був очевидний: до прикладу, з випускників 1978 р. з 29 учнів 10-А класу – 11 учнів, із 33 учнів 10-Б – 6 учнів, із 29 учнів 10-В – 5 учнів вступили до вищих навчальних закладів різних республік і закінчили їх (це становило 23,3% від загальної кількості випускників того року) і 29 випускників здобули середню спеціальну освіту. І хоч на навчання учні прибували з 8 навколишніх сіл, які розташовані за 5-12 км від школи, директор організував постійний підвіз учнів на уроки трьома шкільними автобусами.

Під час уроків на окремі предмети учні переходили ще й до різних навчальних кабінетів (фізики, хімії, трудового навчання (тракторна і швейна справа), військової справи, іноземної мови), які були розташовані у 5-х пристосованих корпусах старих житлових будинків: будівництво нової школи почалося аж навесні 1978 року. Причому він, директор школи, турбувався пошуком усіх необхідних будівельних матеріалів та шкільного устаткування для «своєї школи» по різних республіках СРСР, оскільки правління колгоспу ім. Я. Галана в той же час займалося будівництвом Яблунівської лікарні та Нижньоберезівської ВШ. В. Білавич мав велику підтримку від батьків, які змайстрували для нової школи 52-є дерев'яних дверей, допомагали в оформленні актових та спортивної зали, шкільної їдальні, встановлювали у всіх класах паркетну чи дерев'яну підлогу замість штучного покриття по цементній основі. Директор мусив усе проконтролювати сам, і кожного разу пояснити батькам, чому він не може погодитися із проектом будівництва і дозволити у гірській місцевості, де й так висока вологість, постелити на цементну підлогу лінолеум, від якого в класах буде лише холодніше, чи добитися встановлення якісних водостічних труб. Про п'ятирічну епопею боротьби директора В. І. Білавича за побудову приміщення школи і боротьбу із бюрократично системою можна писати окрему наукову працю. Наслідком наполегливості, працьовитості, безкомпромісності й старанності педагога стало відкриття 8 листопада 1983 року нової споруди Середньоберезівської СШ із актову залом на 500 місць, великим спортзалом, їдальнею тощо [8, с.82].

Дирекцією Середньоберезівської СШ дуже добре була організована виховна робота класних керівників із батьками. Протягом літніх канікул новопризначений у травні класний керівник відвідував усіх своїх учнів удома, знайомився з батьками. Зі свого боку дирекція школи чітко контролювала матеріальний і морально-психологічний стан дітей-сиріт та напівсиріт, дітей із неблагополучних сімей, злучаючи собі на допомогу всі органи місцевої влади.

Це давало добрий результат – батьки довіряли школі, бо знали: про їхніх дітей подбають. І це не порожні слова. Пригадуються траурні для школи дні: 15-18 березня 1989 року, коли всі навколишні села прощалися із директором школи В. І. Білавичем. У четвер, 16 березня, учні-старшокласники на своїх зборах постановили: 1) просити державні органи села, району, області про присвоєння школі імені В. Білавича; 2) встановити почесну учнівську варту біля тіла їхнього директора (цілодобово). Уся школа одягнута в траурний одяг (за

рішенням загальних учнівських зборів, які вони провели самостійно): коричневі плаття, чорні шкільні фартухи, чорні стрічки, заплетені в коси. Старшокласники на варті міняються по черзі. Звертаю увагу, що один із випускників, котрий недавно стояв на варті, зайшовся риданням. Питаю його однокласниць: у чому річ? А вони у відповідь: він уважає, що втратив надію на своє майбутнє, бо виховує його, як напівсироту, близька родичка, а директор міг допомогти йому із здобуттям професії. Якось раніше хлопець потрапив у сусідньому районі у відділок міліції, коли пізно ввечері повертався від родичів додому. Його спитали, хто за нього може поручитися. У відповідь почули: «Директор школи Білавича». Десь близько дванадцятої години (уночі) із Надвірнянського району телефонують до директора В. Білавича в Косівський район: чи знає він такого-то учня. І директор не лише підтвердив, що це його учень, а вночі поїхав, щоб забрати його й відвезти до старенької родички, яка ним опікувалась, аж в третє село Лючки. Ось чому для батьків усіх навколишніх сіл загальношкільні батьківські збори – то свято. Але якщо школа потребувала батьківської підтримки – завжди були готові допомогти.

Якось виникла проблема із учнями одного із новоприбулих 9-х класів: шуміли і не працювали на уроках, заважали вчителям, не готували домашні завдання. Рішення директора було блискавичним: класні батьківські збори за участі всіх учителів, які проводять уроки в цих класах. І ухвала батьківських зборів теж відповідна: батьки по черзі відвідуватимуть уроки в цих класах протягом місяця. Педколектив Середньоберезівської СШ віднісся до цього з ентузіазмом. Цілий місяць батьки та дирекція школи по черзі відвідували уроки. На закритих класних батьківських зборах 9-х класів через місяць виступали не вчителі, а самі батьки. І народна педагогіка дуже швидко дала свої результати: учні навчилися спокійно працювати під час проведення уроків, а справедливість в оцінюванні – це той стимул, який заохотять будь-кого з дітей.

Класні керівники на загальношкільних батьківських зборах почергово виголошували доповіді про одну із проблем, що виникають у вихованні дітей, старанно готувалися до них. Іноді самій доводилося шукати відповідні психолого-педагогічні матеріали для своєї мами – вчительки російської мови і постійного класного керівника «найскладніших» класів – О. І. Геник.

Окрім добре поставленої роботи з батьками, навчально-виховної діяльності вчителів, директор організував роботу учнівського комітету, позакласну й позашкільну виховну роботу у школі. Спортзали й актової зали не було, але футбольні ігри і змагання класних футбольних команд хлопців та гандбольних команд дівчат проходили до першого снігу на шкільному стадіоні. Узимку – усі старшокласники каталися на лижах.

У школі постійно діяли учнівські 2 хори (старшокласників «Берізка» та піонерський хор) і шкільний духовий оркестр [8, с.76], а з 1978 року працювала художня, хореографічна та музична студії уже з трьома учнівськими хорами та 3-а хореографічними й художньо-мистецькими колективами: молодшого, середнього і старшого шкільного віку; шкільний струнно-смічковий ансамбль. Були пошиті сценічні костюми для хореографічних композицій та хору старшокласників, точну копію народного одягу їх предків, а також для старшої і середньої хореографічних груп.

Окрім звичайної роботи піонерської і комсомольської організації із зборами та іншими заходами, що тоді обов'язково вимагалось, у школі активно діяли учнівська виробнича бригада [5; 16; 17] і школа вожатих-старшокласників, що працювали на перервах із учнями молодших і середніх класів (проводили рухливі ігри, бесіди, допомагали з підготовкою до уроків і т.д.).

У школі діяв свій прес-центр, що готував тематичні радіопередачі та випускав короткі радіогазети. Причому учні збиралися самі, без жодного вчителя. Дирекція школи довіряла їм у ті часи тотального ідеологічного контролю. Ті учні-старшокласники, що входили до шкільного прес-центру, були й активними дописувачами до районної та обласної газет (Лілія Геник, Оксана Геник, Юрій Багрійчук, Любов Геник, Марія Лазарович, Дарія Негрич та ін.) [5, с.3], брали участь у обласних творчих зльотах та загальноукраїнських радіоконкурсах, посідаючи призові місця.

Клуб вихідного дня в школі став центром майже всіх виховних справ, що відбувалися в селі Середній Березів (окрім вечорів-танців у сільському клубі), а саме: «Осінній бал» чи «Зустрічі із випускниками школи», «Вечір-конкурс патріотичної пісні», «Вечір гумору й сатири» чи «Свято урожаю», «Концерт до дня вчителя» чи «Шевченківське свято» [5]. А «Новорічні бал-маскаради», «Шкільні випускні вечори» – були святами не лише усіх школярів, але й дорослих, бо на них приходили подивитися батьки і молодь з цілої округи. «Свято першого дзвоника» чи «Прощання зі школою» стали загальносільськими святами. Незвичними були методика проведення таких заходів, хід підготовки та залучення до цього процесу самих учнів і вчителів, їхніх батьків і навіть випускників школи. Як приклад, згадується проведення двох звичайних загальношкільних свят «Новорічного бал-маскараду» (31. XII. 1977) та «Тижня української мови» (4-11. XII. 1988). Від вожатої (М. Д. Бодруг), що відповідала за виховну роботу в школі, вимагалася підготовка Діда Мороза і Снігуроньки – тодішніх традиційних персонажів новорічних свят з їхніми текстами виступів. На ведучих вечора (уч.9-10кл.: Л.Я. Геник та В. О. Ільницького) – покладалося ведення свята, оголошення членів журі, проведення ігор та танців-ігор у залі, запрошення на сцену дійових персонажів свята, директора для нагородження учнів за участь у конкурсах: «На кращий новорічний карнавальний костюм», «За найцікавіший захист свого новорічного костюма», «За найактивнішу участь у новорічному вечорі», «Переможцю вікторин», «За перемогу у конкурсі – «Найкраща танцювальна пара», «За найкраще виконану роль свого персонажа», «Кращому читцю гуморесок», «Редакції

кращої класної новорічної газети», «За краще виконання драматичної сценки», «Кращі народні костюми» і т.д. Директор уручав також призи ведучим і Дідові Морозу зі Снігуронькою, а тому він мусив забезпечити себе й членів журі такою кількістю призів, скільки було костюмів, а, значить, мусив точно знати, скільки їх буде, щоб жоден учень, який підготував карнавальний костюм, не залишався без подарунка, – це було правило педагога.

Його педагогічна майстерність полягала в тому, щоб збудити творчість самих учнів. Тому кожен учень чи група учнів, які готували новорічні костюми, тримали у таємниці до самого свята назви народних, казкових, літературних або вигаданих персонажів, як і захист свого костюма: репетиції проводилися досить конфіденційно, а ще більше захоплення викликало завдання – відгадати, хто саме виконує роль того чи іншого персонажа. Звичайно, що до підготовки новорічних костюмів залучалися не лише учні, діти могли скористатися досвідом та порадами батьків, учителів, студентів-випускників школи. Окремої майстерності вимагала діяльність ведучих під час самого балу, бо при підготовці до новорічного балу або вході до зали їм необхідно було записати назви усіх новорічних персонажів і спланувати їхній захист у якійсь літературній, казковій, хронологічній чи композиційній послідовності, водночас чергуючи його із наперед запланованими танцями, іграми, вікторинами, сценками, гуморесками. Ідеальним був варіант, коли ведучим вдавалося, зберігаючи таємницю персонажів, дізнатися їх назви наперед і створити цілу казково-новорічну містичну феєрію. І все це робили учень і учениця 9 чи 10-го класу. Орієнтовна композиція свята чи сценарій з доповненнями – то була творчість самих учнів – туди дирекція школи не втручалася. Звичайно, що таке «невтручання» виховувало і відповідальність за рівень проведення свята, і формувало організаторські здібності та навички самостійної діяльності не на словах, а за реальних умов.

Про пам'ятний для авторки статті «Тиждень української мови», з якого починалися всі предметні тижні та шкільні олімпіади, хочеться сказати окремо, бо саме підготовка його ще раз показала неабиякі організаторські здібності директора В. Білавича. Тиждень мав розпочатися 4 грудня 1988 року із доповіді вчителів української мови про історію її розвитку та виставками давньої народної березівської вишивки, учнівських робіт, ткацтва, килимарства, в'язання тощо в актовій залі школи. А оскільки це збіглося із святом релігійним – Уведенням до Храму пресвятої Діви Марії (за юліанським календарем), то всі батьки після богослужіння в церкві завітали до школи. З погляду часу можна підбити підсумки свята, поведеного 25 років тому. Отож «Тиждень рідної мови» ми відкрили двома барвистими вставками народного одягу та творів декоративно-ужиткового мистецтва, більшість із яких виготовили самі учні (відповідальна – учитель української мови М. В. Сулятицька-Клим'юк та класні керівники 8-10 класів). Зусиллями трьох педагогів (М.В. Граб – забезпечив музичний супровід, О. В. Томич – збирала із учнями фольклорний матеріал, а М. Д. Бодруг-Симчич підготувала музично-драматичне дійство) було поставлено учнями 9-10-х класів фрагмент з березівського весілля під назвою «Вінки». Усе це із захопленням переглянули учні і батьки. Доповідь про історію розвитку української мови вчителі не підготували: або не ризикували (бо часи ще були непевні), або не мали відповідного фактичного матеріалу, отож авторці цієї розвідки довелося самій підготувати та виголосити доповідь. До програми свята входили різні конкурси й вікторини, шкільна олімпіада, конкурс літературних стінгазет, шкільні радіопередачі тощо. Таким чином розпочався цикл предметних тижнів 1988-1989 н / р у Середньоберезівській СШ, що був відкритий олімпіадою з української мови та літератури. А дирекція школи відзначила підсумки проведення тижня наказом по школі з оголошенням подяк за підготовку й проведення тижня.

Згодом, за пропозицією самих учнів, ми замовили три автобуси, щоб поїхати до Івано-Франківська всіма колективами старшокласників і потішити директора (і хворих) у лікарні, де він перебував, мистецькою програмою. Ми мали вирушити з концертом до обласної лікарні у середу вранці 15 березня 1989 року. Утім, цього дня перестало битися серце педагога. На жаль, з його смертю цей творчий, педагогічний і науково-пошуковий процес поступово пішов на спад. Якби започаткована тоді в Середньоберезівській СШ дослідницько-пошукова робота була поширена у всіх Березовах, тобто: запис обрядів поховальних і весільних; стрілецьких, повстанських, парубоцьких та давніх народних пісень, а разом із ними трьох варіантів березівських коломиїок і весільних пісень, веснянок і гагілок, вербових і великодніх ігор; і не лише їх текстів, а зафіксованих нотно та на новітніх технічних засобах, то ми б сьогодні уже були представлені своєю унікальною ще збереженою народно-музичною і мистецькою творчістю (білих хорватів) у міжнародній організації ЮНЕСКО. Але недостатньо тільки записати й зафіксувати, цьому всьому неоціненному мистецькому скарбу треба б дати фахову оцінку й наукове спрямування.

Найскладнішим у педагогічній діяльності директора школи за того часу було намагання домогтися об'єднання зусиль школи, сім'ї та громадськості у спрямуванні виховання в одному руслі. Це було непросто, оскільки ідеологічна тоталітарна машина вимагала комуністичного виховання і пильно стежила, щоб знищити усі решти старих народних традицій. На всі великі релігійні свята завжди приїжджали різні перевірки. Найбільше діставалося Нижньому і Середньому Березовам: вони розташовані ближче до центральної дороги. На Великдень і Різдво діти мали бути в школі [8]. «Координатором різдвяних і великодніх» свят була дружина І. Кузича Анна Кузич. Вона наголошувала, що 6 січня – Свят-вечір – то пісний день, тому робити забави у школі – категорично заборонено. Ми удосвіта із мамою готували святу вечерю, а в 16.00 уже мали бути в школі. Учні молодших класів

уже йшли додому, а ми приходили їм на зміну. У школі були різні бесіди і вікторини, але ми чітко дотримувалися правил посту. Зі школи я йшла додому і чекала маму на вечерю, яка, як і всі вчителі, мала чергувати дорогами: щоб учні не колядували. Тим учителям, кому директор довіряв, він пояснював чітко: відправте колядників подалі від центральної дороги. Тим, кого побоювався, давав такі вказівки, які передавало керівництво. Але незважаючи на перевірки, анонімки і доноси, учні все одно колядували, а директор робив вигляд, що він про це нічого не знає. І лише тоді, коли вже була написана чергова анонімка з прізвищами учнів-колядників, вдавався до усної догани чи попередження на шкільній лінійці.

А на Великдень ми чемно приходили до школи, а після уроків по одному втікали, бо біля церкви діти гралися у різні весняні забави. І при такій мовчазній «партійній» позиції директора не лише зберігалися усі веснянки й вербові, але й запам'ятовувалися усі ігри. І колядники таки колядували, і маланка щедрувала, а удосвіта «на Василя» посівальники по дорозі до школи приходили й посівали пшеницею «на добро, на щастя, на Новий рік». Ніколи не пригадую, щоб директор відвідував уроки на Великодні свята, під час яких ми вчилися у школі, бо він знав: учні до смерку співали великодніх пісень і гралися – до уроків навряд чи будуть готові. Більшість педагогів теж займала таку ж мовчазну позицію: вони старанно подавали нам на уроках новий матеріал і по ньому виставляли оцінки. Чи всі учні це розуміли? Мабуть, найкраще ті, хто був з учительських родин.

Про більш детальне використання народних традицій у сучасному виховному процесі ми вже зупинилися у дослідженні «Релігійно-моральне виховання...» (§§3-4) [7, с.171] і статті «Народно-релігійні традиції (зимових свята) в сучасному педагогічному процесі» [Рідна школа. 2003. – №6 (869). – С.37-43].

Які висновки випливають із коротких штрихів про досвід виховної роботи директора Середньоберезівської СШ В. І. Білавіча? Чи багато сучасних вчителів початкових класів навчають своїх учнів ігор і веснянок, що є традиційними в їхньому регіоні? До прикладу, народні ігри навесні – це передовсім спосіб самовираження особистості, ігровий спосіб знайомства юнака з дівчиною, навіть найпростіший спосіб залицяння, який дає можливість без застережень юнакам і дівчатам спілкуватися прилюдно. Зрештою, це відчуття підтримки своїх ровесників, це гордість за свої традиції і звичаї. А тому такі зразки фольклору, як вербові, колядки, щедрівки, ігри та інші пісні, не лише мають бути зафіксовані, але й докладно проаналізовані вченими як щось особливе й виняткове, що вирізняє нас у світі як націю, як народ, що толерантно сприймає різні обряди.

По-друге, всі ці традиції мають бути передані наступним поколінням на уроках у школі та в позаурочний час; і тепер вся ініціатива, надія і відповідальність за збереження цих народних традицій покладається тільки на школи та їх педагогічні колективи.

Поза предметом нашого дослідження залишився науково-методичний і навчальний досвід роботи дирекції школи із педагогічним колективом в Середньоберезівській СШ Косівського району в 1971-1990 роках та тісна співпраця із Івано-Франківським педінститутом, що може бути темою окремої роботи. Детальної уваги науковців потребує також діяльність шкільного духового оркестру, хореографічної, хорової, художньої, музичної студій та струнно-смічкового ансамблю учнів при Середньоберезівській СШ в 1978-1990рр., що доповнювали навчальний процес змістовною навчальною та виховною роботою в позаурочний час.

Важливо зазначити, що, на жаль, такі підходи до виховання учнів, коли учні самі готують і проводять різні заходи, у сучасних українських школах втрачені. Більшість теперішніх школярів виховуються як споживачі, а не як творці виховних справ. З такими споживацькими настроями вони приходять до університетів, коледжів, на виробництво. І лише за умов реальної небезпеки молодь починає проявляти ініціативу. Це підтвердила Листопадова революція гідності 2014 року, але й вона ж, а також воєнні події на Сході України показали, що сучасна українська школа не готує юнаків і юнок до викликів життя. Вважаємо, що давно вже варто переглянути перелік предметів, що вивчаються у загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах України, замість незрозумілих теоретичних предметів з екології та безпеки життєдіяльності людини подавати юнацтву практичну підготовку щодо захисту свого життя та Вітчизни.

До того ж порівняльний аналіз результатів анкетування учнів з усіх областей України, проведений авторкою статті у 1984-1985 н. р. на базі дитячого табору «Молода гвардія» (м. Одеса), що відпочивали і навчалися там, показав, що після проведених виховних справ протягом зміни у таборі при поверненні додому дітям найбільше (тобто 99,2 %) запам'ятовуються ті виховні заходи, які вони готували й поводити самі у своєму дитячому загоні, а із загальних табірних справ – ті конкурси чи свята, які були проведені на високому професійному рівні та з вищим ступенем емоційності (також із залученням дітей). Контрольне анкетування учнів того ж віку Середньоберезівської СШ Косівського району (проведене в 1989-1990 н. р. наприкінці навчального року) щодо рівня впливу виховних справ, проведених разом із учнями завучем з виховної роботи (тобто автором статті), засвідчило майже ті ж самі результати (97,1%) впливу тих виховних справ на молодь, у яких вона безпосередньо працювала. Проте анкетування учнів того ж віку (7-9 класи) в окремих міських школах у 2007-2008 н. р. показало, що учні не могли, окрім дискотеки, пригадати жодної виховної справи за увесь навчальний рік, яка би їм запам'яталася чи сподобалася. Наші спостереження показали, що до самостійної підготовки та проведення виховних справ діти багатьох міських шкіл просто не залучалися. Пам'ятають діти усіх шкіл (0,8-3,9%) свої невдачі при підготовці чи при проведенні виховних справ, але вже знають, як їх уникнути в майбутньому.

Звідси **висновок**: виховує не сама виховна справа, а активна практична участь у її підготовці дітей. Як бачимо, сучасні українські школи втратили частину давніх національних традицій, коли у виховних справах саме діти залучалися до практичної підготовки кожної події, адже із багатовікового досвіду наших предків випливало просте правило виховання дітей: дитина чи людина цінує й шанує тільки те, що створила власними руками й пропустила через свої серце й душу.

Як колишня учениця і бригадир учнівської виробничої бригади, а також завуч з виховної роботи Середньоберезівської СШ в 1988-1990 роках наголошую: у березні 2014 року минуло 25 років із часу смерті В. І. Білавича (1941-1989), тому вартує, щоб рішення загальношкільних зборів учнів, батьківського комітету та усіх дитячих організацій цієї школи від 16 березня 1989 року були нарешті почуті владою і школі було присвоєно ім'я В. І. Білавича, а на її фасадній стіні поруч із барельєфом її колишнього вчителя Василя Симчича (1915-1978) були барельєфи усіх її випускників, хто відійшов у вічність і прославив школу у світах або спричинився до її будови в 1978-1983 рр. Адже педагогічні колективи шкіл в Україні за всіх часів і за різних економічних і політичних умов були і є тим важливим чинником, який є відповідальним перед своїм народом за виховання свідомої і всебічно підготовленої активної особистості.

1. Білавич В. І. ЗАПОВІТ ЧАСУ. Адреса досвіду: Середньоберезівська десятирічка на Івано-Франківщині / Білавич В. В. // Радянська освіта. – 1989. – 20 січня. – С. 2.
2. Білавич В. І. РЕФОРМА ВИМАГАЄ ЗМІН: Відверто про наболіле / Білавич В. І. // Радянська освіта. – 1987. – 23 грудня. – С.2.
3. Білавич Г. Товариство «Рідна школа» (1881-1939) / Білавич Г. В., Сачук Б. П. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 208с.
4. Генік Л. З юнкорівської пошти / Генік Л. // Радянська Гуцульщина. – 1976. – № 137 (448). – 20 листопада. – С.3
5. Генік Л. Я. Іван Кузич-Березовський – історик і педагог (до 100-річчя від дня народження) / Генік Любов // Рідна школа. – 2003. – №9. – С.43-46.
6. Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ – поч. ХХ століття / Генік Л. Я. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 272с.
7. Григорук А. Г. Практична реалізація І. Кузичем-Березовським традицій української народної педагогіки в «Рідній школі» / Григорук А. Г. // Ідеї народної та наукової педагогіки у вихованні дітей та молоді. – Івано-Франківськ, 1999. – С.4.
8. Ігнатюк В. І. Середній Березів: школа в житті села / Василь Ігнатюк. – Косів: Писаний Камінь, 2007. – 204 с.
9. ДУХОВНІ КОРЕНІ ВІЧНОГО БУТТЯ УКРАЇНЦІВ. Велика Хорватія – історія українців і хорватів. – Івано-Франківськ: Просвіта-Світовид, 2013. – 81с.
10. Косак М. Монастирі Галичини / Косак М. // Лавра. – 1999. – № VII. – С.41.
11. Кузич-Березовський І. Березівське боярство на тлі історії України / Іван Кузич-Березовський. – Детройт: Наклад. автора, 1962. – 320 с.
12. Мадзігон В. М. Удосконалення форм і методів трудового навчання, виховання та профорієнтації учнів / Мадзігон В. М. // Методика трудового навчання: Республік. наук.-метод. зб. – К., 1982. – Вип.15. – С.3-6.
13. Оржехівська В. М. Профілактика правопорушень школярів у продуктивній праці: Метод. рек. / НДІ педагогіки України, Москов. райвно м. Києва; В. М. Оржеховська, А. М. Білінський. – К., 1991. – 57 с.
14. Рудич Ф. Реформа школи: шляхи реалізації / Рудич Ф. // Під прапором лєнінізму. – 1985. – №5. – Травень. – С.26-32.
15. Воспитание в учащихся коммунистического отношения к труду / Б. М. Ступарик. – М.: Высшая школа, 1984. – 63с.
16. ПЕРША ТРУДОВА СХОДИНКА: З досвіду організації продуктивної праці в Середньоберезівській середній школі Косівського району. – Івано-Франківськ: Облполіграфвидав, 1981. – 4с.
17. Білавич В. І. Наша ученическая бригада / Білавич В. І. // Школа и производство. – 1976. – №10. – С. 66-67.
18. Остапенко Г. І. Там, у синей Говерлы / Г. І. Остапенко // Вожатый. – 1977. – № 6. – С.3-6.
19. Ярмаченко М. Д. Педагогические открытия А. С.Макаренко и современная школа / Ярмаченко М. Д. // А. С.Макаренко и Полтавщина: Тез. докл. и сооб. обл. науч.-практ. конф. – Полтава, 1986. – С.13-16.

Документи:

20. Відомості про стан та діяльність народної школи ім. Ю. Федьковича в с. Березів Нижній повіт Коломия (1929 – 1935 рр.) // Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі - ЦДІА). Ф. 206, од. зб. 427, арк. 18.
21. Кузич-Березовський Іван. Автобіографія. Рукопис // Приватний архів Ігоря Кузича-Березовського.
22. Кузич І. За душу дитини / Кузич І. // Вирізки із газ. Діло. – 1929. – 29 листопада // ЦДІА у Львові. Ф. 206, од. зб. №427, арк. 3.
23. Про заснування початкової школи в с. Березів Вишний; округ Печеніжин, повіт Коломия (1886-1912 рр., пол. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 178, оп. 2, спр. №3028, с. 1-113.
24. Про існування в с. Березів Середній 2-х класової народної школи, заснованої 1894 року (пол. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 165, оп. 2, од. зб. №1828, арк. 14..
25. Про існування народної школи в с. Баня Березівська (1908 р., пол. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 165, оп. 2, од. зб. №1822, арк. 1.
26. Про реорганізацію заснованої 1891 року школи в селі Березів Нижній; округ Печеніжин, повіт Коломия (1913 р., пол. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 165, оп. 2, од. зб. №1830, арк. 1, 9.
27. Справа про діяльність приватної початкової школи Українського Педагогічного Товариства «Рідна школа» в с. Березів Нижній; округ Печеніжин, повіт Коломия // ЦДІА у Львові. Ф. 179, оп. 2, спр.113, арк. 1-127.
28. Справа про введення 2-х мовного навчання в школі в с. Баня Березівська; округ Печеніжин, повіт Коломия (1925-1927 рр., пол.. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 179, оп. 2, спр.51, арк. 1-70.
29. Справа про введення 2-х мовного навчання в школі в с. Березів Вишний; округ Печеніжин, повіт Коломия (1925-1927 рр., пол.. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 179, оп. 2, спр.111, арк. 1-134.

30. Справа про введення 2-х мовного навчання в школі в с. Березів Нижній; округ Печеніжин, повіт Коломия (1925-1927 рр., пол.. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 179, оп. 2, спр.112, арк. 1-22.
31. Справа про введення 2-х мовного навчання в школі в с. Березів Середній; округ Печеніжин, повіт Коломия (1925-1927 рр., пол.. мовою) // ЦДІА у Львові. Ф. 179, оп. 2, спр.114, арк. 1-65.
32. Кузич-Білавич Л. І. Сибірська сага / Любов Білавич-Кузич. - Косів: Писаний Камінь, 2008. – 376с.

*I. М. Кузич-Березовський
(1903-1985)*

V. І. Білавич (1941-1989)

